

OM SAMVÆRET MED DE DØDE

Første foredrag

Bergen, 10. oktober 1913

Med en hjertlig takk besvarer jeg den elskverdige hilsen som Deres formann (overlærer Arentz) nettopp har uttalt. Jeg er overbevist om at de av våre venner som er fulgt med til denne by for sammen med våre Bergensvenner å delta i våre antroposofiske møter, i sine hjerter er enige i det jeg her sier. Reisen hit over de betagende og storslagne fjell var jo ualminnelig skjønn, og jeg tror at våre venner vil føle seg svært vel i den gamle hansastad i de dager de kan tilbringe her. Ikke bare at det menneskelige underverk, jernbanen som vi har reist med, jo på en intim måte nettopp i denne egn har kunnet gi oss et inntrykk som man sjeldnere pleier å ha i andre egner av Europa: et umiddelbart møte mellom menneskelig, energisk skaperkraft og selve naturens storhet, - men når man ser hvordan stenblokker, som jo selvfølgelig måtte sprenges for å tilveiebringe noe slikt som den menneskelige ånd kan tilveiebringe i våre dager, når man ser hvordan disse stenblokker umiddelbart ligger ved siden av dem som naturen selv har tårnet opp, da får man et inntrykk som gjør besøket i et slikt land til noe av det mest imponerende man kan se i vår tid. De dager våre venner vil kunne tilbringe i denne gamle by, vil i erindringen bevare en særlig glans ved den skjønnne bakgrunn for oppholdet. Det vil bli minnedager og det særlig av den grunn at vi gjennom vårt eget, fysiske syn har kunnet overbevise oss om at vi også her i denne egn finner hjerter som slår sammen med våre egne i vår streben etter menneskehetens åndelige verdier. Vi som har gjestet denne by, vil sikkert føle oss ennu inderligere og kjærere forbundet med dem som her har mottatt oss så elskverdige og gjestfritt.

Vi er jo sammen her for første gang, og det jeg har tenkt å tale om, kommer til å få en slags aforistisk karakter. Jeg ville gjerne tale om noe fra den åndelige verdens område som lettere kan sies muntlig enn skriftlig. Og det ikke bare av den grunn at overfor vår tids fordommer er det jo i mange henseender ennu svært vanskelig å betro skriften det som man ellers gjerne betror til hjerter som slår varmt for antroposofien, men det er også vanskeligere, fordi de åndelige sannheter lettere lar seg uttrykke muntlig enn skriftlig. Det gjelder især de intimere åndelige sannheter. Man har alltid en noe bitter følelse, til tross for at det i vår tid jo er nødvendig at disse ting blir nedskrevet og trykt, så er det allikevel alltid uheldig å skrive ned og la trykke de intimere åndelige sannheter som refererer seg til selve de høyere åndelige verdener. Allerede av den grunn er det uheldig at jo skrift og trykning hører til de ting som de vesener man taler om, de åndelige vesener, ikke kan lese. Der kan ikke leses bøker i den åndelige verden. En kort tid etter vår død kan nok bøker ennu leses ut fra erindringen, men de høyere hierarkiers vesener kan ikke lese våre bøker. Og hvis De spør om de da ikke vil tilegne seg denne kunst, da må jeg ut fra min erfaring tilstå at de foreløpig ikke viser noen trang i den retning, fordi de ikke synes at det er påkrevet eller at de har noen nytte av å lese det som frembringes på jorden. De åndelige veseners lesning begynner først når menneskene selv her på jorden leser bøker, dvs. når det som står i bøkene blir til deres levende tanker. Da leser åndene i menneskenes tanker. Men det som er skrevet eller trykt, føles for den åndelige verdens vesener som mørke. Derfor har man følelsen av at når man betror noe til skrift eller trykning, da gjør man meddelelser om de åndelige vesener bak disse åndelige veseners egen rygg. Slik føles det faktisk, selv om et menneske av vår tids kultur kanskje ikke vil være enig i det. Men hver eneste sann okkultist vil ha denne følelse av motvilje overfor skrift og trykning.

Når vi trenger inn i de åndelige verdener med det klarsynte blikk, da forekommer det oss særlig viktig i vår tid at der fra nu av og inn i den nærmeste fremtid stadig spres mere og mere viten om den åndelige verden - for den forandring som nødvendigvis stadig

mere og mere må foregå med menneskesjelen, avhenger i høy grad av at åndsvitenskapen blir utbredt på jorden. Ser De, når vi åndelig skuer tilbake bare inntil for et par hundre år siden, da finner vi noe som kan være svært overraskende for den som ikke kjenner til det. Man finner nemlig at omgangen mellom levende og døde stadig blir vanskeligere og vanskeligere, og at det bare for forholdsvis kort tid siden var en meget livligere vekselvirkning mellom de levende og de døde. Når den kristne i middelalderen eller den kristne for ikke så svært mange århundrer siden i sin bønn rettet tankene mot avdøde slektninger og venner, da evnet den gang en slik bedendes følelser og fornemmelser meget kraftigere enn i vår tid å trenge opp til de avdødes sjeler. Den dødes sjel følte seg før i tiden meget lettere gjennomtrengt av et varmt kjærlighetens pust fra dem som i bønnen skuet opp til dem eller tenkte på dem enn det er tilfellet nu, hvor vi går opp i vår ytre dannelse. Og på den annen side er de døde i våre dager meget mere avskåret fra de levende enn det var tilfellet for forholdsvis kort tid siden. I våre dager er det til en viss grad meget vanskeligere for de døde å få øye på det som lever i de tilbakeblevnes sjeler.

Dette ligger i menneskehetens evolusjon. Men det må også ligge i menneskehetens evolusjon atter å finne tilbake til denne levende omgang mellom de levende og de døde. I tidligere tider var denne levende sammenheng med de døde ennå på en naturlig måte noe eget for den tids menneskesjeler, selv om det ikke mere skjedde med full bevissthet, fordi menneskene jo for lenge siden ikke mere var klarsynte. I ennå tidligere tider kunne de levende ennå klarsynt skue opp til de døde. Slik som det i en svunnen tid var naturlig for sjelen å ha en levende vekselvirkning med de døde, slik kan våre egne sjeler i våre dager atter finne frem til denne evne å omgås de døde. Vi vil atter kunne tilveiebringe denne levende vekselvirkning hvis vi erhverver oss tanker og idéer om de høyere åndelige vesener. Og én av det antroposofiske livs praktiske oppgaver er også nettopp den atter å bygge bro mellom de levende og de døde.

For at vi skal forstå hverandre riktig, skal jeg først gjøre oppmerksom på enkelte ting i denne vekselvirkning mellom de levende og de døde. Jeg skal ta mitt utgangspunkt fra et ganske enkelt fenomen. Sjeler som øver en viss selvkontroll, vil kunne iaktta følgende, som sikkert mange av dere har kunnet legge merke til. La oss gå ut fra at noen har hatet en annen person her i livet, eller at han kanskje bare har følt eller føler antipati mot vedkommende. Når så den som man ikke har vært glad i dør - det er sikkert en erfaring mange av dere har gjort - da føler den som har hatet eller følt antipati mot vedkommende, at når han hører om den annens død, kan han ikke mere opprettholde hatet eller antipatien på samme måte som da vedkommende levet. Og hvis hatet varer ut over døden, da skammer litt følsomme sjeler seg over et slikt hat eller en slik antipati som går utover graven. Denne følelse som svært mange har, kan man bare klarsynt forfølge. Når man vil utforske det, kan man spørre: Hvorfor får sjelen denne skamfølelse overfor sitt eget hat eller sin egen antipati, selv om man i levende live aldri med en antydning har latt dette hat eller denne antipati overfor den avdøde komme til orde overfor andre?

Når den klarsynte følger den person som er gått gjennom dødens port opp i de åndelige verdener og der kaster et blikk på den sjel som er blitt tilbake på jorden, da viser det seg at i sin alminnelighet har den avdøde et svært tydelig inntrykk, en svært tydelig fornemmelse av hatet i den levendes sjel. Det er som om den avdøde ser hatet. Det kan den klarsynte ganske nøyaktig konstatere. Men vi kan også iaktta hva et slikt hat betyr for den døde. For den døde betyr dette hat nemlig en hindring for den gode fremgang i hans åndelige utvikling, en hindring som kan sammenlignes med de hindringer som har kunnet stille seg i veien for oss når vi her på jorden har villet nå et ytre mål. Det er faktisk slik i den åndelige verden at den avdøde ser hatet som en hindring for at han kan nå sine gode og beste hensikter. Og nå skjønner vi hvorfor selv det jordisk sett berettigete hat dør bort i den sjel som øver selvkontroll - eller hvorfor følsomme mennesker skammer seg over denne følelse når det hatede menneske er død.

Hvis vedkommende ikke er klarsynt, vet han riktignok ikke hva det er som foreligger. Men som en naturlig følelse er det nedlagt i sjelen at den føler seg iaktatt. Vedkommende føler: Den døde ser mitt hat; ja, dette hat er for den avdøde endog en hindring i hans gode hensikter. Man finner en forklaring på mange dype følelser i menneskesjelen når man stiger opp i åndens verden og får øye på de åndelige kjensgjerninger som ligger til grunn for dem. Slik som der er mange ytre fysiske ting på jorden som man ikke ønsker iaktatt, ja, som man overhodet ikke gjør hvis man vet seg iaktatt, så hater man ikke ut over døden, når man har følelsen av å bli iaktatt av den avdøde.

Men den kjærighet eller bare den sympati vi følger den døde med, er faktisk en lettelse for ham på hans vei, det fjerner hindringene for ham. Det jeg her sier at hat skaper hindringer i det hinsidige og at kjærighet rydder dem av veien, det er ikke noe brudd på karma. Også her på jorden skjer der jo mange ting som vi ikke umiddelbart må regne med til karma. Hvis vi støter foten på en sten, da må vi ikke alltid regne det med til karma, i alle fall ikke til det moralske karma. Og således motsier det heller ikke karma når den døde føler seg lettet ved den kjærighet som strømmer ham imøte fra jorden eller når han finner et hat som hindrer ham i hans gode hensikter.

Noe annet som kommer til å gå ennu mere energisk opp for sjelen med hensyn til omgangen med de døde og de levende, er at de døde sjeler også på en viss måte trenger næring, - ikke den næring som vi må ha her på jorden, men åndelig og sjelelig næring. Slik som vi her på jorden har våre kornmarker som gir oss den næring vi trenger i vårt fysiske liv, så må de dødes sjeler ha en sed som kan gi dem de frukter som de trenger i livet mellom døden og en ny fødsel. Når det klarsynte blikk forfølger de avdødes sjeler, så ser det hvordan de sovende menneskers sjeler er de marker hvor de døde søker næring.

Det er sannelig ikke bare overraskende, men for den som ser det for første gang i åndens verden, er det til og med i aller høyeste grad rystende å se hvordan de menneskesjeler som lever

mellom død og ny fødsel iler hen til de sovende menneskesjeler og søker etter tanker og idéer hos dem. For av dette nærer de seg, og de trenger denne næring. Når vi nemlig sovner om aftenen, da begynner de tanker og idéer som i det våkne dag-liv er gått gjennom vår bevissthet, å leve. De blir en slags levende vesener. Og de avdødes sjeler kommer til og tar del i disse idéer. Ved å skue disse idéer, føler de seg mett. Å, det er noe rystende når man retter det klarsynte blikk på de avdøde mennesker som hver natt kommer til sine etterlatte - dvs. til sine venner og fremfor alt til sine slektninger - for å leskes og næres av tanker og idéer som disse har tatt med inn i søvnen, og så finner de ingenting som kan mette dem. For idéer og idéer er to ting når vi sover. Hvis vi hele dagen har beskjeftiget oss med livets materielle idéer og bare har rettet blikket på det som foregår i den fysiske verden uten engang før vi sovner å ha ofret en tanke på den åndelige verden, men heller på det stikk motsatte, da har vi ingen næring å by de døde. Der er jo steder i Europa hvor ungdommen ved høyskolene oppdras slik at de for å sove må skaffe seg den nødvendige tyngde ved et visst kvantum øl. Det er å bringe over idéer som ikke kan leve der. Og når så de avdøde sjeler kommer ilende, da finner de en tom mark, og det går dem slik som det går med vårt fysiske legeme når de ufruktbare marker skaper hungersnød. Spesielt i vår tid kan man iaktta megen sjelelig hungersnød i de åndelige verdener. For den materialistiske følelse og fornemmelse er svært utbredt. Og der er jo allerede i vår tid tallrike mennesker som synes det er barnaktig å befatte seg med tanker om den åndelige verden. Derved unndrar de de mennesker som etter døden skulle få sin næring fra dem denne næring, denne sjelenæring.

For at De skal forstå dette faktum riktig, må jeg nevne at man etter døden bare kan næres av deres tanker og idéer som man har hatt noe med å gjøre her i jordlivet. Man kan ikke søke næring hos dem som man før ikke har hatt noen sammenheng med. Hvis vi i våre dager utbrer antroposofi og derved fyller våre sjeler med noe spirituelt levende som kan være næring for de avdøde, da arbeider vi i sannhet ikke bare for de levende, ikke bare for at de skal ha en teoretisk tilfredsstillelse, men vi søker å fylle våre hjerter og sjeler med tanker på den åndelige verden fordi vi vet at de døde som vi var knyttet til her i livet, nu etter døden

må ernære seg av disse idéer og følelser for det åndelige i oss. I vår tid føler vi at vi arbeider ikke bare for de såkalte levende mennesker, men samtidig at vårt eget antroposofiske arbeide og vårt arbeide for utbredelse av antroposofi også tjener de åndelige verdener. Idet vi taler til de levende, gir vi dem tanker og idéer som om dagen metter deres egen sjelehunger og om natten blir næring for deres sjeler som er døde før oss og som vi karmisk har vært knyttet til.

Derfor lever der en trang i oss til ikke bare i sin alminnelighet å tale om antroposofi og utbre den i verden, men i dypet av vår sjel ligger der gjemt en lengsel etter også å tale om denne antroposofi innen gruppene fordi det er verdifullt at de mennesker som fordyper seg i antroposofi slutter seg sammen i grupper og derfra arbeider videre utad. For jeg har jo sagt at man som død bare kan hente sin sjelenæring hos dem som man har vært sammen med i livet. Vi søker å føre sjelene sammen for stadig å gjøre såmarken for de døde større og større. Der er mange mennesker i vår tid som etter døden ikke finner noen næring hos sine nærmeste, fordi disse bare er materialister, og da søker de den hos antroposofere som de har vært sammen med på jorden. Det er den dypere grunn for vårt arbeide som antroposofisk selskap og hvorfor vi forsøker å dra omsorg for at den som dør, før sin død kan lære antroposofere å kjenne som ennu her på jorden beskjefte seg med spirituelle ting, for det kan den avdøde høste næring av når disse mennesker sover.

I eldre tider av menneskehetsutviklingen, da der ennu levet noe visst religiøst spiritielt i menneskesjelen, søkte de døde vesentlig sin tilflukt hos de religiøse samfunn og især hos blodsbeslektede. Men blodslektskapets kraft ebber ut og må mere og mere erstattes av at man dyrker det spirituelle liv slik som vi forsøker å gjøre det.

Vi ser altså at antroposofien knytter et nytt bånd, bygger en ny bro mellom de levende og de døde, og at vi gjennom den kan være noe for våre avdøde. Og når vi undertiden finner mennesker som allerede i vår tid klarsynt kan skue inn i livet mellom død og ny fødsel og der opplever hele den ulykke som rammer dem som her

på jorden bare har slekt og venner med materialistisk tankegang, da går det opp for en hvor nødvendig det er å gjennomsyre åndskulturen her på jorden med spirituelle tanker.

Man kan f.eks. hinsides lære et menneske å kjenne som nylig er død og som man også har kjent her i livet, hvor han hadde kone og barn. Utadtil sett var de gode mennesker og var oppriktig glad i hverandre. På jorden var kanskje konen en slags livets sol for mannen når han kom trett hjem fra sitt slitsomme arbeid. Man når han nu etter døden søker etter henne, kan han ikke finne henne, fordi hun aldri har næret noen spirituell tanke hverken i sitt hjerte eller i sitt hode. "Hvor er min kone?" spør han. Han finner henne ikke der hvor han nu mest søker henne, men skuer tilbake til den tid da han var forenet med henne her på jorden. Det kan man oppleve.

Der finnes jo i vår tid mange mennesker som tror at den døde med sin bevissthet går over i det store intet. De tenker helt materialistisk på den døde uten noen fruktbare spirituelle tanker. Når noen på dette område mellom død og ny fødsel søker en eller annen som han vet fremdeles lever på jorden og som han har vært glad i, men uten å forbinde denne kjærlighet med troen på sjelens liv etter døden, da kan han nok ikke etter døden finne den han har holdt allermest av og som han fremfor alt søker etter. Synet dør helt bort. Man kan ikke finne den levende eller komme i noen forbindelse med vedkommende, men man vet at man hadde kunnet finne henne eller ham hvis der hadde vært spirituelle tanker i den levendes sjel. Det er en smertelig opplevelse som den avdøde ofte må gjennomgå. Og således kan det forekomme, og det kan klarsynt iakttas hvordan mange dør og blir hindret i sine beste hensikter ved de hatstanker som forfølger ham og på den annen side ikke kan finne trøst i de kjærlige tanker fra dem som har holdt av ham her på jorden. Han kan ikke iaktta dem på grunn av deres materialisme.

Disse lover i åndens verden som man klarsynt kan iaktta, er faktiske kjensgjerninger som ubetinget gjør seg gjeldende der. Det ser vi f.eks. av et tilfelle som det ofte er lykkes å iaktta. Det er lærerikt å iaktta hvordan hats- eller antipatitanker vir-

ker, selv om man ikke nærer dem fullt bevisst. Man kan iaktta lærere som alminnelig kalles strenge og som ikke kan få sine ennu unge elever til å bli glad i seg. Det er en slags uskyldig hats- og antipatitanker. Når en slik lærer dør, da ser man hvordan selv disse tanker, som jo vedvarer, stiller seg hindrende i veien for hans gode hensikter i den åndelige verden. Barnet, det unge menneske, tenker slett ikke over at når en lærer er død, må det ikke mere hate ham. Når læreren har plaget det på skolen, vedblir det ganske naturlig å nære denne følelse.

Ved slike innblikk erfarer man en hel del om forholdet mellom de levende og de døde. Og nu skal De få høre om noe annet som også kan gi virkelig gode resultater for det vi streber mot i vårt antroposofiske arbeide. Det er f.eks. å l e s e for de døde. Nettopp innen vår antroposofiske bevegelse kan vi nemlig faktisk yde de avdøde en meget stor tjeneste når vi leser spirituelle ting for dem. Det kan gjøres slik at man retter sine tanker mot den avdøde. Det er lettest når man forsøker å erindre ham eller henne i en bestemt situasjon, enten stående eller sittende. Man kan godt ta flere avdøde samtidig. Man leser ikke høyt, men konsentrerer oppmerksomt sine tanker på det man leser og vet samtidig at man har den eller de avdøde for seg. Det er å lese for de døde. Man behøver ikke å ha noen bok, men man må bare ikke tenke tingene abstrakt. Det må faktisk være et helt nøyaktig gjennomtenkt tankearbeid når man leser for de avdøde.

Man kan til og med føre det så vidt - selv om det er vanskeligere - at man også kan lese for en fjerntstående avdød, hvis man innen samme verdensanskuelse eller på et eller annet område ellers personlig har næret samme tanker som den avdøde. Gjennom de varme tanker som man retter mot ham, hender det da at han blir oppmerksom på oss og at man da på denne måte også kan lese for fjerntstående avdøde. En slik lesning kan foregå når som helst. Man har nemlig spurt meg hva tid på døgnet det helst bør gjøres. Det er ganske uavhengig av tidspunktet. Man må bare virkelig være helt nærværende med sine tanker. De overfladiske nytter ikke. Ord for ord må man gjennomgå tingene som om man innvendig sa dem frem. Da leser de døde med. Det er heller ikke riktig hvis man tror at en slik lesning bare kan ha noe å si for dem som har

befattet seg med antroposofi mens de levet her på jorden. Det behøver absolutt ikke å være tilfellet. En av våre venner ble for en tid - knapt et år siden - sammen med sin kone hver natt forstyrret av en sterk, indre uro. Og da vedkommendes far nylig var død, fikk han fornemmelsen av at hans far ville ham noe og at det var hans sjel som nu oppsøkte ham. Og da han hadde rådført seg med meg, viste det seg at denne far, som mens han levet ikke hadde villet vite noe av antroposofi, etter døden hadde en levende trang til å erfare noe om den. Og da så sønnen sammen med sin kone leste Johannesevangelisyklusen⁺ for ham, var det en stor trøst for denne sjel. Den følte seg befridd for mangen disharmoni som den var blitt plaget av kort etter døden. Det er særlig å legge merke til fordi angjeldende sjel hadde vært prest og stadig om og om igjen hadde representert sitt religiøse standpunkt overfor sin menighet. Men nu etter døden kunne han bare tilfredsstilles ved at han gjennom sønnen kunne lese den antroposofiske forklaring på Johannesevangeliet. De ser altså at det absolutt ikke er nødvendig at de som vil hjelpe etter døden må ha vært antroposofere her i livet, selv om vi naturligvis særlig kan hjelpe antroposofere ved å lese for dem.

Men når vi betrakter disse faktiske ting, lærer vi overhodet å tenke annerledes om menneskets sjel enn man i alminnelighet gjør det. Menneskesjelen er nemlig noe meget mere komplisert enn man som regel tror. Det som foregår bevisst, er virkelig bare en liten del av det menneskelige sjeleliv. Der foregår så meget i de ubevisste sjeledyp som mennesket i det høyeste bare aner, men ikke kan vite noe om i sin våkne dagsbevissthet. Og ofte kan der i vårt ubevisste sjeleliv skje det stikk motsatte av det som vi tenker og tror med vår våkne bevissthet. Et svært alminnelig tilfelle er dette at et av familiens medlemmer blir antroposof og at så en bror eller mann eller hustru av vedkommende stadig føler større og større antipati mot antroposofien. De blir mere og mere rasende over at mannen eller broren eller hustruen er

---

⁺"Johannesevangeliet". 12 foredrag holdt av Rudolf Steiner i Hamburg, 18. - 31. mai 1908. Utgitt på norsk av Vidarforlaget, Oslo.

blitt antroposof. Det utvikler seg da ofte en stadig øket motvilje mot antroposofien i en slik familie, og mange mennesker får det av den grunn svært vanskelig, fordi deres gode venner eller nære slektninger reagerer så sterkt på dem. Men hvis man klarsynt dukker ned i disse sjelene som utadtil kjemper så sterkt mot antroposofien, oppdager man ofte at i de ubevisste sjeledyp utvikler der seg en sterk lengsel etter antroposofien. Ofte kan slike mennesker i sitt hjerte nære en meget sterkere lengsel etter den enn mange som bevisst besøker de antroposofiske møter.

Men døden løfter jo sløret bort fra det ubevisste, den utjevner på en forunderlig måte slike ting. Her i jordlivet forekommer det ofte at man overdøver det som lever i de ubevisste sjeledyp, men der finnes allikevel ikke så få mennesker som innerst inne nærer en dyp lengsel etter antroposofien. De overdøver den bare. Ved å rase mot antroposofien bedøver de sin lengsel og lever videre i sine illusjoner. Men da opptrer denne lengsel desto sterkere etter døden. Det er ofte dem som her på jorden har rast allermost mot antroposofien, som etter døden lenges mest brennende etter den. Derfor bør De fremfor alt nettopp lese for de avdøde som her i livet har motarbeidet den allermost. Dermed vil De kanskje ofte kunne gjøre dem den allerstørste tjeneste.

Der er ett spørsmål som svært ofte melder seg overfor alt dette: Ja, men hvordan kan man vite at den avdøde virkelig hører etter? Det er jo naturligvis vanskelig å vite det når man selv ikke er klarsynt. Men etterhvert som man venner seg til å beskjeftige seg med de avdøde, overraskes man av den følelse: de døde hører på deg. Men denne følelse får man bare når man svært oppmerksomt legger merke til den eiendommelige varme som utbrer seg mens man leser. Det kan man faktisk tilegne seg fornemmelsen av. Men kan man det ikke, så gjelder i dette tilfelle den samme regel i vårt forhold til åndens verden som vi stadig må ta hensyn til, nemlig den at hvis vi leser for de avdøde, så har han eller hun i ethvert tilfelle nytte av det hvis de hører oss. Og gjør de det ikke, så oppfyller vi først og fremst vår plikt og fører det til slutt kanskje allikevel til at de hører oss. Men i motsatt fall får vi i det minste selv noe, vi fyller oss med tanker og

idéer som ganske sikkert blir næring for de avdøde på den før omtalte måte under søvnen. Der går under ingen omstendigheter noe tapt ved det. Men praksis har vist at fornemmelsen av å bli lest for har gitt de døde en meget utbredt følelse av virkelig å få noe. Vi gjør altså de avdøde en uhyre stor tjeneste hvis vi i vår tid bibringer dem åndelig visdom på denne måte.

Slik kan vi håpe at skilleveggen mellom de levende og de døde stadig blir mindre ettersom antroposofien brer seg hele verden over. Og det vil sannelig være et skjønt og herlig resultat av antroposofien når menneskene i fremtiden vil kunne vite - men vil kunne vite praktisk, ikke teoretisk - at egentlig er det bare en forvandling av jordlivet når man er gått gjennom den såkalte død og at vi også da er sammen med de avdøde. Man kan til og med la dem ta del i det man selv beskjeftiger seg med i det fysiske liv.

Man gjør seg en gal forestilling om livet mellom død og ny fødsel hvis man f.eks. ville spørre: Ja, hvorfor behøver man da egentlig å lese for de døde? Vet de da ikke av egen iakttagelse det som mennesket her på jorden kan lese for dem? Vet de det ikke meget bedre enn vi? Slik spør jo bare de som ikke evner å bedømme det som man nettopp kan erfare i åndens verden. Man kan jo, som De vet, også være her i den fysiske verden uten å vite noe om det som læres her på jorden. Når man ikke er slik stillet at man kan bedømme dette eller hint, da får man jo heller ikke disse kunnskaper om den fysiske verden. Dyrene lever jo også sammen med oss her på jorden og vet ikke det om den som vi mennesker vet. At en avdød lever i åndens verden, bevirker jo ikke at han også vet noe om den, selv om han kan se den. Det som erhverves gjennom den antroposofiske åndsvitenskap, den viten kan man bare erhverve seg her på jorden, den kan ikke erhverves i den åndelige verden. Hvis derfor vesener i åndens verdøh skal få vite noe om det, må de erfare det av dem som selv erfarer det her på jorden. Det er en betydningsfull hemmelighet i den åndelige verden at man kan være i den, kan betrakte den, men at man må erhverve seg de nødvendige kunnskaper om den her på jorden.

Her må jeg nevne noe med hensyn til den åndelige verden som kanskje vil gi Dem noe å tenke på, men som jeg først kan tale nærmere om imorgen - noe som man i sin alminnelighet ikke gjør seg noen riktig forestilling om. Når mennesket mellom død og ny fødsel lever i åndens verden, da retter det sin lengsel mot den fysiske verden omtrent slik som vi her på jorden retter vår lengsel mot den åndelige verden. Og det som den avdøde mellom død og ny fødsel må vente av jordens mennesker, er at de her fra jorden viser ham og lar ham skue glansen av det som bare kan erhverves på jorden. Jorden er sannelig ikke for ingenting blitt grunnlagt i den spirituelle verdenstilværelse. Den er kalt til live for alt det som bare kan oppstå her på jorden. En viten om den åndelige verden som går ut over blott og bar betraktning av den, er bare mulig på jorden. Og når jeg før sa at de åndelige vesener på den annen side ikke kan lese våre bøker, så må jeg nu si at det som lever i oss som antroposofi, det er for de åndelige vesener og også for våre egne sjeler etter døden det samme som bøker er for det fysiske menneske her på jorden, det er det samme som den viten vi som fysiske mennesker her på jorden erfarer om verden. Bare at disse bøker, som vi jo selv er for de døde, er levende. Forsøk å være Dem bevisst hva det vil si at vi på en måte må gi de døde deres lektyre! Våre bøker er jo på en måte tålmodigere, våre bøker oppsluker jo f.eks. ikke bokstavene i papiret mens vi leser. Men vi mennesker unndrar ofte de avdøde lektyren ved at vi fyller oss med noe som virkelig er usynlig i de åndelige verdener, nemlig med materielle tanker! Det må jeg si fordi jeg ofte får det spørsmål om de døde da de ikke selv vet hva vi kan gi dem. Det kan de ikke fordi antroposofi bare kan grunnlegges på jorden og derfra må bæres opp i de åndelige verdener.

Og når vi nu betrer selve den åndelige verden og erfarer noe om livet der, da møter vi ganske andre forhold enn her i det fysiske jordliv. Derfor er det også så overordentlig vanskelig å kle disse åndeverdenens forhold i menneskelige ord og menneskelige tanker. Og det lyder ofte så paradoksalt når man forsøker å uttale seg konkret om den åndelige verdens forhold. For bare å nevne en ting av mange kunne jeg fortelle Dem om et vesen, om en avdød menneskesjel sammen med hvem det var lykkes

meg å utforske noe om maleren Leonardo da Vinci, fordi denne sjel hadde en særlig viten om ham. Det var vesentlig om hvordan det berømte bilde i Milano har sett ut. Når man sammen med en slik sjel undersøker en åndelig kjensgjerning, da kan vedkommende sjel peke på meget som man ellers kanskje ikke ville finne i Akashakronikken bare med sin egen klarsynsevne, men som den menneskesjel som er i den åndelige verden kan gjøre en oppmerksom på. Men det vil den bare kunne hvis man har forståelse for det som den vil henlede ens oppmerksomhet på. Da viser der seg noe eiendommelig.

La oss gå ut fra at man sammen med en slik sjel utforsker den måte Leonardo da Vinci har skapt sitt berømte nadverdsbilde i Milano. Det som i vår tid er igjen av dette bilde, er jo ikke stort mere enn noen farveflekker. Men i Akashakronikken kan man iaktta den malende Leonardo, - man kan - selv om det ikke er lett - iaktta hvordan dette billede var. Når man gjør det slik at man sammen med en sjel som ikke er inkarnert, men som har en sammenheng med Leonardo da Vinci, gransker dennes maleri, da ser man at denne sjel viser en et og annet. Den kunne f.eks. hjelpe meg til å forstå hvordan Kristi åsyn og Judas' ansikt egentlig var på dette billede. Men man merker at sjelen ikke kunne vise en det hvis der ikke hos en selv, hos den forsker som fremdeles lever på jorden, våknet en øyeblikkelig forståelse for den annens forklaring. Når man så sammen med denne sjel har erfart det som bare kan erfares på denne måte, da sier den til en - det er jo et symbolsk uttrykk: Du har ført meg til dette bilde. Det sier sjelen til den levende. Ved at den levende gjerne ville utforske dette bilde, våknet i den avdødes sjel trangen til å betrakte bildet sammen med ham. Og da utforsker de mangt og meget. Men så kommer der et øyeblikk hvor den avdødes sjel enten plutselig ikke er der mere eller sier at den må gå. I dette tilfelle som jeg her forteller om, sa den f.eks.: Inntil nu har Leonardo da Vincis sjel sett på oss med velvilje, men nu vil den ikke at vi skal utgranske mere.

Dermed har jeg villet skildre noe svært viktig fra livet i åndens verden: Slik som man nemlig alltid her i den fysiske verden vet

hva det er man ser på, en rose, et bord osv., så vet man i det åndelige liv alltid at et eller annet vesen betrakter en. Man går gjennom ånde verdenen og har alltid den følelse: Nu ser dette vesen på deg. Mens man her i den fysiske verden har bevisstheten om at man selv iakttar når man går omkring i verden, så opplever man i åndens verden at man blir sett på av dette eller hint vesen. Man føler seg stadig utsatt for blikk som samtidig vekker beslutning i en til å gjøre et eller annet. Man vet om man blir sett på med velvilje eller ikke, for av dette avhenger det om man skal foreta en eller annen handling eller ikke. Slik som vi her griper etter en blomst som vi liker og får øye på, så gjør man noe i åndens verden fordi et eller annet vesen ser på en med velbehag, eller man lar det være fordi man ikke kan utholde det blikk som er rettet mot denne handling. Det er et faktum som man absolutt må bli på det rene med. Man har der følelsen av at man selv blir sett på slik som man her på jorden har følelsen av selv å se. Det som er aktivt her, er der på en viss måte passivt og omvendt. Derav ser De at man egentlig må tilegne seg helt andre begreper hvis man skal få den rette oppfatning av skildringene fra den åndelige verden. Og De vil forstå hvor vanskelig det er å prege de skildringer man gjerne ville gi av de åndelige verdener i alminnelige ord. Derfor skjønner De hvor nødvendig det er at der først opparbeides en forberedende forståelse for mange ting.

Til slutt er der ennu en ting som jeg gjerne ville gjøre oppmerksom på. Noen kunne jo spørre: Ja, hvorfor skildrer den antroposofiske litteratur slik i sin alminnelighet det som umiddelbart etter døden skjer i den åndelige verden, i kamaloka og i åndelandet, og hvorfor skildrer den så sjelden de enkelte, klarsynte innblikk? For man skulle jo tro at det var lettere å iaktta en bestemt avdød enn det som alminnelig blir skildret. Men slik er det ikke. Og for å antyde hvordan det er, skal jeg bruke en sammenligning. Det er lettere for det riktig utviklede klarsyn å få et overblikk over de store forhold som menneskesjelens gjennomgang gjennom døden slik som den fra kamaloka kommer opp i devachan, enn det er å følge en enkelt sjels opplevelser. Det er jo også lettere her i den fysiske verden å oppfatte det som på en måte står under innflytelse av de store

kretsløp på himmelen enn det som har et mere uregelmessig forløp. De vil alle svært lett kunne forutsi at solen imorgen vil stå opp og gå ned. Men det er vanskeligere med bestemthet å si hva slags vær det blir imorgen. Slik er det også med klarsynet. De forhold vi som regel kommer med i skildringene om den åndelige verden, kan sammenlignes med vår viten om himmellegemenes alminnelige gang. Dem blir man først på det rene med i den klarsynte bevissthet. Og man kan alltid gjøre regning med at det er den alminnelige vei frem til erkjennelse. Men de enkelte begivenheter i livet mellom død og ny fødsel er som værforholdene her på jorden. De er selvfølgelig også noe lovmessig, men bare vanskeligere å erkjenne selv her på jorden, for man kan jo ikke på hvert sted vite hva slags vær der er på et annet sted. Slik er det nu engang. Det er vanskeligere for oss å vite hva slags vær det er i Berlin enn å vite solens og månens stilling. Det krever en særlig og adskillig vanskeligere utdanning av klarsynsevnen å forfølge den enkeltes liv etter døden enn menneskesjelens alminnelige gang. Når man studerer tingene på den rette måte, erhverver man seg først kunnskap om de alminnelige forhold og allersist, gjennom lang trening, om det som utadtil skulle synes lettest. Man kan lenge ha hatt en helt riktig iakttagelse av kamaloka og devachan samtidig som det kan være svært vanskelig å se hva klokken er på uret i ens egen lomme. Tingene her i den fysiske verden er de aller vanskeligste for den klarsynte trening, mens det stikk motsatte er tilfellet hvor det gjelder å lære de høyere verdener å kjenne. På dette område tar man feil, fordi der jo også gis et naturlig klarsyn som er temmelig usikkert og som fører til mange feiltagelser, og det kan man ha svært lenge uten å få noe klarsynt blikk for de alminnelige forhold som blir skildret i antroposofien. Det er lettere for den trenete klarsynte. Dette er de ting jeg idag gjerne ville skildre for Dem angående den åndelige verden. Imorgen skal vi fortsette disse betraktninger og forsøke å gå litt nærmere inn på dem.